

## **Preporuka CM/Rec(2024)4 Komiteta ministara državama članicama o borbi protiv zločina iz mržnje**

*(usvojio Komitet ministara 7. maja 2024.  
na 1498. sastanku zamenika ministara)*

### **Uvod**

Komitet ministara, u skladu sa odredbama člana 15. b Statuta Saveta Evrope (ETS br. 1),

S obzirom na to da su se države članice Saveta Evrope obavezale da obezbede prava i slobode sadržane u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS br. 5, „Konvencija“) svima u svojoj nadležnosti i da su ljudska prava i slobode univerzalni, nedeljivi, međuzavisni i međusobno povezani;

Ističući da zločin iz mržnje ugrožava samu osnovu demokratskih društava i vladavinu prava time što takvi prekršaji predstavljaju pretnju demokratskim vrednostima, društvenoj stabilnosti i miru, kao i napad na osnovna načela ravnopravnosti i ljudskog dostojanstva zaštićena Konvencijom i drugim međunarodnim instrumentima, kao i domaćim pravom;

Ističući takođe da je zločin iz mržnje posebno ozbiljna vrsta zločina, koji je razoran po temeljna prava i slobode pojedinaca i njihovu sposobnost da uživaju ta prava, kao i da ugrožava bezbednost pojedinaca i grupa koji su meta zločina iz mržnje;

Prepoznajući uticaj zločina iz mržnje i štetu koju trpe žrtve, njihove zajednice i društvo u celini;

Svestan da pojedinci i grupe mogu biti na meti zločina iz mržnje po različitim osnovama, ili na intersekcionalnim osnovama, i uviđajući da je određenim pojedincima i grupama potrebna posebna zaštita i podrška kako bi se osigurao njihov delotvoran pristup pravdi, bez ugrožavanja prava drugih;

Uviđajući da se mržnja može manifestovati sa različitim stepenom ozbiljnosti, u rasponu od svakodnevnih stigmatizacije i diskriminacije, mikroagresije i verbalnog zlostavljanja, do nasilja, terorizma, ratnih zločina i genocida i, u tom kontekstu, podsećajući na odredbe i primećujući relevantnost Preporuke CM/Rec(2022)16 Komiteta ministara državama članicama o borbi protiv govora iz mržnje;

Imajući u vidu obaveze država članica prema Konvenciji, onako kako se one tumače u praksi Evropskog suda za ljudska prava („Sud“), da svima u svojoj nadležnosti obezbede prava i slobode definisane Konvencijom;

Svestan takođe da delotvorna zaštita takvih prava zahteva, zavisno od okolnosti i kao pitanje pozitivnih obaveza, odgovarajući krivičnopravni odgovor kada dotični činovi predstavljaju krivično delo, te pozivajući se s tim u vezi na praksu Suda i Preporuke opšte politike (GPR) Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI), posebno GPR br. 7 i 15;

Uviđajući potrebu da se takvi odgovori krivičnog zakona formulišu u skladu sa članom 6 (pravo na pravično suđenje) i članom 7 (načelo zakonitosti) Konvencije, a posebno obezbeđujući da se krivični zakon ne tumači ekstenzivno na štetu optuženog;

Priznajući da ne postoji obavezujuća međunarodna definicija zločina iz mržnje, da države imaju različite pristupe kada se bave zločinima iz mržnje i da nedostatak zajedničkog razumevanja i odgovora može doprineti fragmentiranim i nedoslednim pristupima država članica, što može dovesti do nejednake zaštite žrtava zločina iz mržnje;

Uviđajući značaj poštovanja i zaštite prava žrtava u skladu sa Preporukom CM/Rec(2023)2 Komiteta ministara državama članicama o pravima žrtava zločina i službama i podršci za njih, te svesni traume i stigmatizacije prilikom pružanja podrške onima koji su pogođeni zločinom iz mržnje, kao i potrebe za ciljanom i specijalizovanom podrškom u toj oblasti;

Podsećajući takođe na relevantnost rodno odgovornih pristupa bavljenju zločinima iz mržnje u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CETS br. 210, „Istanbulska konvencija“), Preporukom CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara državama članicama u vezi sa merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, Preporukom CM/Rec(2019)1 Komiteta ministara državama članicama o sprečavanju i borbi protiv seksizma i ECRI GPR br. 17 o sprečavanju i borbi protiv netolerancije i diskriminacije lezbijki, homoseksualaca, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba;

Uvažavajući vitalnu ulogu koju ima širok spektar nosilaca interesa, posebno organizacija civilnog društva, u bavljenju pitanjima mržnje i podržavanju prijavljivanja mržnje;

Imajući u vidu da zločin iz mržnje mogu počiniti i predstavnici države, čiji je zadatak da štite ljude od zločina iz mržnje, što predstavlja veoma ozbiljno kršenje Konvencije i međunarodnog prava;

Izražavajući žaljenje zbog zloupotrebe interneta u svrhu pripremanja, omogućavanja ili činjenja zločina iz mržnje, imajući u vidu Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu (ETS br. 185), njen Prvi dodatni protokol u vezi sa inkriminisanjem dela rasističke i ksenofobične prirode počinjene preko kompjuterskih sistema (ETS br. 189) i njen Drugi dodatni protokol o poboljšanoj saradnji i obelodanjivanju elektronskih dokaza (CETS br. 224), kao i Opštu preporuku br. 1 o digitalnoj dimenziji nasilja nad ženama, koju je usvojila Grupe eksperata za delovanje protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO);

Nadovezujući se na postojeće međunarodne standarde ljudskih prava, ugovore Saveta Evrope i druge relevantne instrumente za uspostavljanje standarda, posebno:

- Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom;
- Preporuku CM/Rec(2008)11 Komiteta državama članicama o Evropskim pravilima za maloletne prestupnike koji podležu sankcijama ili merama i Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri dece (2010);
- Preporuku CM/Rec(2009)10 Komiteta ministara državama članicama o integrisanoj nacionalnoj strategiji za zaštitu dece od nasilja;
- Preporuku CM/Rec(2018)8 Komiteta ministara državama članicama o restorativnoj pravdi u krivičnim stvarima; i
- Preporuku CM/Rec(2023)2 Komiteta ministara državama članica o pravima žrtava zločina i službama i podršci za njih;

Oslanjajući se na relevantnu sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava i nalaze i preporuke nadzornih tela Saveta Evrope;

Zaključujući, u svetlu prethodnih razmatranja, i s obzirom na to da zločin iz mržnje predstavlja dubok napad na univerzalnost ljudskih prava i društvenu koheziju, da je za sprečavanje i borbu protiv zločina iz mržnje potreban sveobuhvatan pristup sa višestrukim nosiocima interesa, što uključuje koherentnu strategiju i širok skup pravnih i političkih mera koje uzimaju u obzir specifične situacije i šire kontekste,

Preporučuje da vlade država članica:

1. preduzmu sve neophodne mere i posvete dovoljne resurse kako bi se obezbedila brza i puna primena načela i smernica priloženih ovoj preporuci za sprečavanje i borbu protiv zločina iz mržnje i pružanje informacija, podrške i pristupa pravdi za žrtve zločina iz mržnje;
2. angažuju se sa relevantnim nosiocima interesa, uključujući organizacije civilnog društva, tela za ravnopravnost, specijalizovane pružaoce podrške žrtvama i nacionalne institucije za ljudska prava, i preduzimaju odgovarajuće mere za podršku glavnim subjektima navedenim u dodatku ovoj preporuci u usvajanju odgovarajućih mera;
3. obezbede da se zakoni, politike i druge mere nadgledaju i revidiraju prikupljanjem, analizom i objavljivanjem razvrstanih podataka u celom sistemu krivičnog pravosuđa, uključujući podršku žrtvama, radi procene delotvornosti primene tih zakona, politika i drugih mera i njihovog uticaja na prevenciju i borbu protiv zločina iz mržnje;
4. podstiču ciljeve ove preporuke na lokalnom, regionalnom, nacionalnom, evropskom i međunarodnom nivou uključivanjem u dijalog i saradnju sa svim nosiocima interesa u cilju postizanja tih ciljeva, uključujući bavljenje pokretačima zločina iz mržnje, merama za njegovo sprečavanje i ublažavanje njegovog uticaja;
5. prevedu ovu preporuku na nacionalne, regionalne i manjinske jezike koliko god je to moguće, i svim raspoloživim sredstvima prošire je što više među nadležnim telima i nosiocima interesa i obezbede da bude dostupna osobama sa invaliditetom;
6. redovno preispituju stanje sprovođenja ove preporuke radi povećanja njenog uticaja i informišu Komitet ministara o merama koje su preduzele države članice i drugi nosioci interesa, postignuti napredak i preostale nedostatke pet godina nakon njenog usvajanja.

*Dodatak Preporuci CM(2024)4 Komiteta ministara državama članicama o borbi protiv zločina iz mržnje*

## **Načela i smernice o sveobuhvatnom pristupu borbi protiv zločina iz mržnje**

### **Obim, definicija i pristup**

1. Cilj sledećih načela i smernica je da pomognu državama članicama i drugim relevantnim nosiocima interesa u razvoju i primeni mera usmerenih na sprečavanje i borbu protiv zločina iz mržnje na sveobuhvatan način u okviru ljudskih prava, demokratije i vladavine prava, kao i da se izbegnu fragmentirani pristupi sprečavanju i borbi protiv zločina iz mržnje.
2. Za potrebe ove preporuke, „zločin iz mržnje“ se shvata kao krivično delo počinjeno sa elementom mržnje na osnovu jedne ili više stvarnih ili uočenih ličnih karakteristika ili statusa, gde:
  - a. „mržnja“ uključuje pristrasnost, predrasude ili prezir;
  - b. „lične karakteristike ili status“ obuhvataju, ali se ne ograničavaju na, „rasu“,<sup>1</sup> boju, jezik, veru, nacionalnost, nacionalno ili etničko poreklo, godine, invaliditet, pol, rod, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i izražavanje, i polne karakteristike.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Pošto sva ljudska bića pripadaju istoj vrsti, Komitet ministara, kao i ECRI, odbacuje teorije zasnovane na postojanju različitih „rasa“. Međutim, u ovom dokumentu, termin „rasa“ se koristi kako bi se osiguralo da one osobe koje se generalno i pogrešno percipiraju kao „pripadnici druge rase“ ne budu isključene iz zaštite predviđene zakonima i sprovođenja politika za sprečavanje i borbu protiv zločina iz mržnje.

<sup>2</sup> U skladu sa članom 10.2.c Poslovnika o sastancima zamenika ministara, Republika Bugarska zadržava pravo svoje vlade da se pridržava ili ne sa stavom 2.b Dodatka Preporuci CM/Rec(2024)4 Komiteta ministara državama članicama o borbi protiv zločina iz mržnje. Odlukom Ustavnog suda br. 13/2018, termin „rodni identitet“ nespojiv je sa pravnim poretkom Republike Bugarske.

3. Države članice treba da obezbede da, u bavljenju zločinima iz mržnje na zakonodavnom, političkom ili operativnom nivou, uzmu u obzir da zločin iz mržnje može biti povezan sa nekoliko ličnih karakteristika ili statusa koji se međusobno ukrštaju i da takva ispoljavanja zločina iz mržnje često dovode do većeg uticaja na žrtve.

4. Kada razvijaju i sprovode politike, zakone, strategije ili akcione planove protiv zločina iz mržnje, države članice treba da obrate dužnu pažnju na značaj:

- a. svesti o različitim oblicima štete koju zločini iz mržnje nanose žrtvama, zajednici ili grupi kojoj žrtva pripada ili se smatra da pripada ili da je predstavlja, drugim osobama koje dele lične karakteristike ili status žrtve i onima koji su povezani sa žrtvom ili je podržavaju;
- b. prepoznavanja štete koju zločini iz mržnje nanose pluralističkim i demokratskim društvima, što može dovesti do pogoršanja društvenih podela i međugrupnih ili međuetničkih tenzija;
- c. uviđanje da zločin iz mržnje može biti počinjen i na internetu i van interneta;
- d. primene na dokazima zasnovanog, intersekcionalnog i multisektorskog kolaborativnog pristupa kreiranju politike koji uočava značaj civilnog društva u tom pogledu, sa posebnim naglaskom na potrebu da takve politike „počivaju na iskustvu traumatizovanosti“ i da budu zasnovane na načelu univerzalnog pristupa, uz posebno pozivanje na potrebu za pristupom koji je osetljiv i odgovara na pol, invaliditet i druge zaštićene karakteristike;
- e. obezbeđivanja adekvatnog krivičnog odgovora na zločine iz mržnje, imajući u vidu njihov uticaj na pojedince, grupe i društvo u celini;
- f. obezbeđivanja i podsticanja pristupa pravdi za žrtve zločina iz mržnje, što podrazumeva stavljanje na raspolaganje ciljane, specijalizovane podrške, pomoći i zaštite i uspostavljanje mera za podsticanje prijavljivanja, uz istovremeno obezbeđivanje da takva podrška bude dostupna bez obzira na to da li je žrtva kontaktirala sa krivičnopravnom sistemom;
- g. potrebe da sistem krivičnog pravosuđa identifikuje, pokreće i preduzima mere za eliminisanje bilo kakve institucionalne pristrasnosti i diskriminacije u cilju borbe protiv nekažnjivosti, povećanja poverenja žrtava u taj sistem i poboljšanja iskustava onih koji su u kontaktu sa tim sistemom;
- h. razvoja mera implementacije za podršku zakonodavstvu i zahteva za politikama, strategijama i akcionim planovima za podršku i operacionalizaciju zakona o zločinima iz mržnje;
- i. poštovanja standarda zaštite podataka.

## Osnovna načela

5. Sprečavanje i borba protiv zločina iz mržnje, bilo na internetu ili van interneta, zahteva holistički i višedimenzionalni pristup koji zahteva od onih koji rade u javnim institucijama da delotvorno sarađuju i vrše koordinaciju međusobno, kao i sa organizacijama civilnog društva i onima koji pripadaju i rade sa grupama koje su u opasnosti da budu na meti zločina iz mržnje, u cilju razumevanja, reagovanja, sprečavanja i borbe protiv zločina iz mržnje.

6. Države članice treba da obezbede da postoje delotvorne, srazmerne i odvrćajuće zakonske odredbe za sprečavanje i borbu protiv zločina iz mržnje, kao i za reagovanje na njegovo pojavljivanje. Takve odredbe treba da budu predviđene krivičnim zakonom, da budu u skladu sa načelima zakonitosti i srazmernosti i da krivičnom delu pridodaju opipljive pravne posledice. Reakcije krivičnog zakona na zločine iz mržnje treba podjednako da budu formulisane i da se sprovode uz dužno poštovanje prava žrtava, u skladu sa stavovima 13 do 16 u nastavku.

7. U tom cilju, države članice treba da obezbede delotvornu primenu krivičnog zakona, što podrazumeva davanje prioriteta razotkrivanju elementa mržnje u zločinu, jer je to konstitutivni element koji razlikuje zločin iz mržnje od drugih krivičnih dela.

8. Države članice treba da razviju, usvoje i sprovede sveobuhvatnu strategiju zasnovanu na dokazima koja uključuje sistemski pristup borbi protiv zločina iz mržnje koji počiva na iskustvu traumatizovanosti, koji je osetljiv i odgovara na pol, invaliditet i druge zaštićene karakteristike. Poseban naglasak treba staviti na pitanja kao što su prevencija, praćenje, podizanje svesti i obuka, kao i na podršku žrtvama zločina iz mržnje i njihovu i zaštitu. Takav pristup bi se mogao postići kroz akcioni plan ili u sklopu šireg napora u borbi protiv mržnje, diskriminacije ili ekstremizma, kao i, na primer, uključivanjem napora učinjenih u skladu sa stavom 5 Preporuke CM/Rec(2022)16 o borbi protiv govora mržnje.

9. Države članice treba da uspostave delotvorne sisteme podrške i mehanizme za one koji su pogođeni zločinima iz mržnje, uključujući uvođenje široke prikladne i delotvorne psihološke, psihosocijalne, medicinske, finansijske i pravne podrške koja je osjetljiva i odgovara na pol, invaliditet i druge zaštićene karakteristike.

10. Oni koji se nalaze na pozicijama moći ili vlasti treba da budu svesni svoje odgovornosti, da nastoje da spreče i bore se protiv individualnih i institucionalnih predrasuda i diskriminacije, i da neguju inkluzivno društvo koje podstiče načela ljudskih prava, uključujući, između ostalog, operacionalizaciju načela ECRI GPR br. 11 na svim različitim zaštićenim karakteristikama. Takođe treba da uzmu u obzir Preporuku CM/Rec(2019)1 Komiteta ministara državama članicama o sprečavanju i borbi protiv seksizma i, u skladu sa Preporukom CM/Rec(2022)16, obezbede da državna tela ili institucije aktivno sprečavaju i bore se protiv govora mržnje i njegovog širenja, i podstiču upotrebu inkluzivnog jezika, govora i ponašanja.

### **Podrška žrtvama**

11. Države članice treba da omoguće žrtvama zločina iz mržnje pristup ciljanim, specijalizovanim službama podrške, nezavisno od toga da li su ta iskustva viktimizacije prijavljena policiji ili ne. Kada se sačini izveštaj, takva podrška treba da bude i dalje dostupna nakon istrage ili okončanja krivičnog postupka.

12. Države članice treba da uvide poseban značaj uspostavljanja mera kojima se uzimaju u obzir kvalitativno drugačiji način na koji intersekcionalna viktimizacija funkcioniše i da shodno tome prilagode mere podrške žrtvama.

13. Države članice treba da usvoje holistički pristup stvaranju podsticajnog, od predrasuda oslobođenog, pristupačnog, bezbednog i prijatnog okruženja u svim fazama krivičnog procesa koje se na adekvatan način bavi potrebama i pravima žrtve, i koje je osetljivo i reaguje na pol, invaliditet i druge zaštićene karakteristike:

- a. obezbeđivanjem da se žrtve obaveštavaju o napretku njihovog slučaja, da se čuje njihov glas i da im se pomaže u učešću u svim fazama njihovog slučaja, na zahtev, a posebno se moraju obezbediti jasne informacije u vezi sa elementom mržnje zločina;
- b. suočavanjem sa rizicima od sekundarne viktimizacije od strane praktičara krivičnog pravosuđa kroz obuku u identifikaciji zločina iz mržnje i senzitivnog i uvažavajućeg postupanja prema žrtvama zločina iz mržnje, i kroz posvećenost pristupu usredsređenom na žrtve;
- c. obezbeđivanjem da neće biti štetnih posledica prijavljivanja zločina iz mržnje, posebno u odnosu na one koji rade u kriminalizovanim industrijama, neregularno prisutne migrante i lica koja traže međunarodnu zaštitu, obezbeđujući, na primer, da postoji razdvajanje prijavljivanja zločina iz mržnje s jedne od sprovođenja zakona o imigraciji s druge strane;
- d. pružanjem žrtvama niza bezbednih i delotvornih puteva za prijavljivanje, uključujući prijavljivanje preko interneta i anonimno prijavljivanje, kao i hitnu telefonsku liniju za pomoć preko koje se traži od policije da dođe i sačini izveštaj;
- e. obezbeđivanjem posebne pomoći za razrešavanje potreba i prava žrtava zločina iz mržnje, sa posebnim naglaskom na funkcionisanje Preporuke CM/Rec(2023)2 u tom pogledu.

14. Države članice treba da obezbede delotvorne usluge podrške žrtvama koje počivaju na iskustvu traumatizovanosti i koje su osetljive i odgovaraju na pol, invaliditet i druge zaštićene karakteristike, a koje posebno uključuju psihološku podršku, jezičke usluge i medicinsku i pravnu pomoć, što podrazumeva, gde je to pogodno, pravno zastupanje i sudsku pratnju. Tamo gde postoje prepreke za pristup podršci žrtvama, na primer za one sa invaliditetom, treba uspostaviti razumna prilagođavanja, kao što su alternativno prijavljivanje i mere pristupa.

15. Države članice bi trebalo da olakšaju pristup ciljanoj podršci uslugama informisanja i upućivanja koje mogu da usmere žrtve ka pravim pružaocima usluga, i da ili pruže te usluge neposredno ili da ih učine dostupnim odgovarajućim finansiranjem subjekata za pružanje podrške žrtvama i organizacija civilnog društva. Takve usluge treba da budu lako dostupne i razumljive, što uključuje i njihovo postojanje na različitim jezicima. Da bi se obezbedilo delotvorno upućivanje, policija i drugi subjekti u sistemu krivičnog pravosuđa treba da budu svesni postojećih pružalaca podrške i dostupnih usluga.

16. Žrtve ili njihovi predstavnici, u skladu sa svojim položajem u domaćem zakonu, treba da imaju priliku da budu saslušani i da svedoče na sudu o svojim iskustvima i da imaju pravnog zastupnika koji će podržati njihovu aktivnost u tom kontekstu. Tamo gde je to pogodno i kako je određeno domaćim zakonima, države članice se takođe snažno podstiču da obezbede da žrtve daju izjave o uticaju na žrtve i izjave o uticaju na zajednicu u sklopu procesa izricanja kazne kada je okrivljeni proglašen krivim za zločin iz mržnje.

### **Zakonodavni modeli i opseg prekršaja**

17. Države članice treba da se bave zločinima iz mržnje na sveobuhvatan način kroz krivično pravo. To se može postići:

- a. opštom odredbom koja predviđa da element mržnje predstavlja otežavajuću okolnost za sva krivična dela prilikom izricanja kazne;
- b. materijalnom odredbom koja pridodaje element mržnje svakom krivičnom delu na mestu izricanja krivične optužbe;
- c. samostalnim ekvivalentima osnovnih krivičnih dela, koji uključuju element mržnje kao sastavni deo; ili
- d. kombinacijom gorenavedenog.

U skladu s tim pristupom, države članice takođe treba da se bave kriminalizovanim govorom mržnje u skladu sa listom krivičnih dela sadržanim u stavu 11 Dodatka Preporuci CM/Rec(2022)16. To se može postići, na primer, samostalnim krivičnim delima čiji je sastavni deo element mržnje.

18. Države članice treba da uključe element mržnje zločina u svoje domaće krivično pravo u sledećim oblicima:

- a. motivacija mržnje za krivično delo ili mržnja koja se ispoljava izvršenjem dela;
- b. diskriminatorni odabir ciljanih lica ili predmeta;
- c. mržnja je sastavni deo krivičnog dela; ili
- d. kombinacija gorenavedenog.

19. Krivični zakon treba da se bavi zločinima usmerenim protiv lica, grupa lica ili imovine, a može da se bavi i zločinima usmerenim na prostore, artefakte, objekte ili događaje povezane sa licima sa zaštićenim karakteristikama i grupama takvih lica, kao što je navedeno u stavu 2. b iznad, imajući u vidu potrebu da se poštuju, u meri u kojoj je to relevantno, odredbe člana 7. i člana 10. Konvencije.

20. Države članice treba da formulišu zakonodavstvo na način koji je u skladu sa načelom minimalne kriminalizacije, da razmatraju lišenje slobode kao krajnju meru i da se rukovode načelima Preporuke CM/Rec(2018)8 o restorativnoj pravdi, gde je to relevantno. Tamo gde je primenjivo, stepen u kojem bi kazna za zločin iz mržnje trebalo da bude pooštrena ili otežana treba da bude srazmeran maksimalnoj kazni izrečenoj za prvobitno delo. U odgovarajućim slučajevima, zakonom treba da bude predviđena isplata nadoknade žrtvama.

### **Sistem krivičnog pravosuđa**

21. Države članice treba da se postaraju da sistem krivičnog pravosuđa u celini, uključujući institucije i pojedince koji deluju unutar njega, obezbedi da element mržnje zločina iz mržnje bude otkriven, razotkriven, priznat i obuhvaćen u celokupnom krivičnopravnom procesu kako bi se osiguralo ispunjenje bitnih pozitivnih obaveza.

22. Države članice treba da uspostave politike i ciljane operativne smernice kako bi obezbedile da svi stručnjaci u krivičnom pravosuđu na odgovarajući način razotkrivaju, evidentiraju i dosledno prepoznaju elemente mržnje kako se slučaj kreće kroz sistem krivičnog pravosuđa.

23. Sistemi krivičnog pravosuđa u celini treba da obezbede odgovarajuće, adekvatne i delotvorne pravne lekove i podršku pored zaštite prava osoba koje su na meti zločina iz mržnje. To bi trebalo da se rešava kroz razvoj systemske strategije za zaštitu i podršku žrtvama, kao i smanjenjem potencijala za ponovnu viktimizaciju i retraumatizaciju. Države članice bi posebno trebalo da obezbede da osobe koje prijavljuju zločin iz mržnje ili podnose pritužbu budu zaštićene od bilo kakvog negativnog postupanja ili posledica toga.

24. Države članice se podstiču da obezbede pristup besplatnoj pravnoj pomoći žrtvama zločina iz mržnje kada to zahtevaju interesi pravde, u skladu sa važećim uslovima i proceduralnim pravilima prema domaćim zakonima.

25. Države članice treba da se bore protiv nekažnjivosti tako što će identifikovati i reagovati na svako pristrasno ponašanje ili ponašanje sa predrasudama od strane organa za sprovođenje zakona i drugih praktičara krivičnog pravosuđa, kako na individualnom tako i na institucionalnom nivou, kroz preventivne i obrazovne politike i disciplinske mere. Da bi se povećalo poverenje u krivičnopravni proces onih koji su na meti zločina iz mržnje, trebalo bi uvesti mere zasnovane na dokazima, uključujući obuku i senzibilizaciju pripadnika organa za sprovođenje zakona, tužilaca, osoblja službe za podršku žrtvama, praktičara pravne pomoći, sudskog osoblja i sudija o šteti prouzrokovanoj mržnjom.

26. Gde je to prikladno, načela Preporuke CM/Rec(2018)8 u vezi sa restorativnom pravdom krivičnim stvarima, treba da se prilagode tako da se primenjuju na zločine iz mržnje, posebno u pogledu aktivnog učešća oštećenih od strane počinilaca krivičnih dela, u rešavanju pitanja koja proističu iz krivičnog dela u svim fazama krivičnopravnog procesa, uključujući i period nakon osude, uz uviđanje da učešće žrtava mora biti dobrovoljno. Države članice se podstiču da uključe organizacije civilnog društva u ovaj proces.

27. U cilju bavljenja posebnim uticajem zločina iz mržnje na decu i mlade u svim grupama koje su na meti zločina iz mržnje, načela Preporuke CM/Rec(2009)10 Komiteta ministara državama članicama o integrisanim nacionalnim strategijama za zaštitu dece od nasilja, treba prilagoditi i primeniti na zločine i mržnje. Posebno, u vezi sa Dodatkom I, odeljak 6, o uslugama i mehanizmima prilagođenim deci, mehanizam za prijavljivanje zločina iz mržnje treba da bude uključen u sklopu sveobuhvatnog sistema koji takođe uključuje usluge upućivanja i podrške. Trebalo bi uvesti specijalizovane usluge podrške koje će zadovoljiti individualne potrebe dece i mladih koji su žrtve zločina iz mržnje, u svim ciljnim grupama. Takve usluge treba da pruže informacije prilagođene deci (prilagođene uzrastu, jeziku i zrelosti) o sistemu izveštavanja.

28. Da bi se obezbedila odgovarajuća podrška deci i mladima, načela Preporuke CM/Rec(2008)11 o Evropskim pravilima za maloletne prestupnike koji podležu sankcijama ili merama, treba primenjivati u odnosu na počinioce zločina iz mržnje sa posebnim osvrtom na stav 15 njegovog dodatka, kojim se preporučuje da države članice slede multidisciplinarni i multiagencijski pristup, i stav 23.2, kojim se naglašava značaj sankcija i mera koje mogu imati vaspitni uticaj, kao i onih koje predstavljaju restorativni odgovor na prekršaje koje čine deca i mladi.

29. Države članice treba da preduzmu delotvorne mere kroz svoj sistem krivičnog pravosuđa i druga relevantna tela za sprečavanje i borbu protiv zločina iz mržnje protiv osoba koje su lišene slobode, posebno uvođenjem mehanizama za podnošenje pritužbi i delotvornu istragu zločina iz mržnje, uključujući slučajeve kada su ih počinili nosioci funkcija.

### **Unapređivanje delotvornosti sistema krivičnog pravosuđa**

30. Politike bi trebalo da se uvedu tokom krivičnog procesa kako bi se obezbedilo da se zločini iz mržnje razotkrivaju, evidentiraju, istražuju i procesuiraju i da se kazne izriču na odgovarajući način.

31. Države članice treba da se postaraju da obuka za sve relevantne stručnjake u krivičnom pravosuđu bude prilagođena i da se razvija na interdisciplinarni način.

32. Da bi se smanjio broj slučajeva nedovoljnog prijavljivanja zločina iz mržnje ili situacija u kojima element mržnje nije dosledno prepoznat u sistemu krivičnog pravosuđa, države članice treba da prepoznaju značaj razumevanja svih uočenih prepreka za prijavljivanje, iznalaze sredstva za uklanjanje tih prepreka i razvijaju procese da bi obezbedile da se krivična dela evidentiraju kao zločini iz mržnje gde je to potrebno.

33. Trebalo bi uvesti delotvorne mehanizme prijavljivanja kako bi se podstaklo prijavljivanje zločina iz mržnje putem, na primer, prilagođenih mehanizama prijavljivanja ili mogućnosti za prijavljivanje preko interneta, koje mogu uključivati opciju anonimnog prijavljivanja. Nakon prijave, treba proceniti rizike i potrebe žrtve zločina iz mržnje, u cilju formulisanja odgovarajućih zaštitnih mera i organizovanja upućivanja na službe podrške.

34. Protokoli, smernice i politike koje se odnose na procesuiranje slučajeva zločina iz mržnje treba da budu javno dostupni, nadgledan i redovno preispitivani kako bi se osiguralo da prakse funkcionišu i odgovaraju. Organi za sprovođenje zakona i druge agencije krivičnog pravosuđa treba podsticati da sarađuju i koordiniraju međusobno i sa organizacijama civilnog društva po pitanjima koja se odnose na zločine iz mržnje kako bi se povećalo prijavljivanje, pružio odgovor žrtvama koji počiva na iskustvu traumatizovanosti, obezbedilo da se element mržnje zločina razotkrije i predoči tokom krivičnog pravosudnog procesa i osiguralo da vršenje zločina iz mržnje vodi do opipljivih pravnih posledica.

### **Policija**

35. Policija treba da razvije zajednički pristup za prepoznavanje, otkrivanje i zvanično evidentiranje zločina iz mržnje i da obezbedi da incidenti iz mržnje koji ne predstavljaju zločine budu na odgovarajući način prepoznati, u skladu sa smernicama koje daje ECRI GPR br. 11. Takođe bi trebalo razvijati politike u pogledu podrške žrtvama, posebno kad je reč o razvoju individualnih potreba i procenama rizika. Takođe treba dati jasne smernice o okolnostima, ako postoje, u kojima bi krivično delo trebalo ponovo da se evidentira kao krivično delo koje nije zasnovano na mržnji u krivičnom dosijeu osumnjičenog. Policijski procesi evidentiranja i baze podataka treba da se ažuriraju kako bi se omogućilo da se evidentirani podaci o zločinima iz mržnje razvrstaju po ciljanim grupama i vrsti zločina, u skladu sa postojećim evropskim standardima zaštite ljudskih prava i podataka.

36. Identifikacija i prepoznavanje „indikatora pristrasnosti“ od suštinskog su značaja za razotkrivanje elementa mržnje u zločinu. Stoga bi takve indikatore trebalo razviti za sve grupe na meti zločina iz mržnje, u bliskoj saradnji sa relevantnim organizacijama civilnog društva, i oni bi trebalo da se koriste kako bi se osiguralo da se zločini iz mržnje pravilno evidentiraju, istražuju i uključuju u relevantni krivični dosije.

37. Obavezne module o zločinima iz mržnje treba uključiti u nastavne planove i programe akademija za policijsku obuku. Svim policijskim službenicima treba obezbediti redovnu obuku o podizanju svesti o zločinima iz mržnje u cilju poboljšanja prve reakcije. Policijskim službenicima, posebno onima koji su specijalizovani za istragu zločina iz mržnje, treba obezbediti obaveznu, kontinuiranu i ciljanu obuku. To bi trebalo da uključuje, na primer, obuku o indikatorima pristrasnosti i kako demaskirati element mržnje, uključujući potrebu da se traže i obezbede dokazi u vezi sa elementom mržnje kroz identifikaciju i evidentiranje indikatora pristrasnosti u skladu sa sudskom praksom Suda i smernicama koje daje ECRI GPR br. 11. Takođe treba obezbediti obuku o pristrasnosti, proceni individualnih potreba i rizika i upućivanju žrtava na relevantne službe podrške, kao i o poštovanju i nediskriminatornom postupanju prema žrtvama zločina iz mržnje.

38. Uloga stručnjaka za istragu zločina iz mržnje treba da se razvija u okviru policijskih organizacija kako bi se obezbedili ekspertska baza znanja, neposredna operativna podrška i reagovanje, kao i podrška žrtvama zločina iz mržnje u partnerstvu sa službama za podršku žrtvama. Treba obezbediti personalizovanu obuku svim takvim službenicima koji rade ili u specijalizovanim jedinicama za zločine iz mržnje ili kao pojedinačni stručnjaci pridruženi drugim policijskim jedinicama.

### ***Tužioci***

39. Treba razviti zajednički pristup za tužioce koji će im omogućiti da prepoznaju, istraže i procesuiraju zločine iz mržnje, kao i da se obezbedi da se zločini iz mržnje na odgovarajući način evidentiraju u bazama podataka. Trebalo bi izraditi smjernice i protokole za prepoznavanje, istragu, krivično gonjenje i evidentiranje zločina iz mržnje.

40. Tužiocima odgovornim za prepoznavanje, istragu ili krivično gonjenje zločina iz mržnje treba obezbediti ciljanu i stalnu obuku, uključujući način na koji se na sudu razotkriva i utvrđuje element mržnje.

41. Treba razviti ulogu specijalizovanog tužioca za zločine iz mržnje, što podrazumeva zadatak da se obezbedi da se zločini iz mržnje procesuiraju na odgovarajući način i da tužilačke službe postupaju prema žrtvama zločina iz mržnje na uvažavajući i nediskriminatorski način.

42. Države članice se podstiču da razviju smernice u vezi sa okolnostima u kojima se žrtvi mogu saopštiti odluke o tome zašto prijavljeni zločin iz mržnje nije procesuiran, i koji podaci treba da se navedu u takvoj komunikaciji.

### ***Sudije***

43. Ne dovodeći u pitanje nezavisnost pravosuđa, sudijama treba obezbediti ciljanu obuku o zločinima iz mržnje. U sklopu toga, države članice bi mogle da razmotre podsticanje sudija da razmenjuju informacije o praksi u pogledu izricanja kazni za zločine iz mržnje, uključujući, na primer, informacije o tumačenju i primeni obaveze sudova da daju razloge za svoje odluke prema članu 6. Konvenciju u kontekstu zločina iz mržnje.

### ***Usluge i mere posle osuđujuće presude***

44. Trebalo bi razviti smernice, politike, protokole i standardne operativne postupke u cilju delotvorne rehabilitacije počinilaca zločina iz mržnje i bavljenja pokretačima zločina iz mržnje.

45. Države članice treba da obezbede da se prestupnicima pruži prilika, tokom boravka u zatvoru i dok su na uslovnoj slobodi, da učestvuju u programima i aktivnostima u cilju bavljenja predrasudama i stavova mržnje, kao i olakšavanja rehabilitacije i reintegracije.

46. Države članice treba da usvoje politike, prakse i druge mere kojim se sprečava da zatvor bude mesto u kome se mržnja može negovati, a ne rešavati.

47. Države članice se podstiču da obezbede da krivični dosije prestupnika odražavaju njihovu osuđujuću presudu prema relevantnim zakonima o zločinima iz mržnje, gde je to prikladno. U skladu sa standardima zaštite podataka, trebalo bi uspostaviti pravila o podacima koje treba navesti u otkrivanju sudskih ili policijskih podataka u vezi sa policijskom ili bezbednosnom proverom pojedinaca, posebno kada je pojedinac bio ili jeste osnovano osumnjičen, ali nije osuđen, za zločin iz mržnje.

### ***Izveštavanje, monitoring i prikupljanje podataka preko trećih strana***

#### ***Izveštavanje trećih strana***

48. Države članice treba da obezbede praktična sredstva i mere kako bi osigurale da žrtve imaju delotvoran pravni lek radi ostvarivanja svojih prava i, u tom cilju, države članice treba da podrže sva raspoloživa sredstva koja omogućavaju prijavljivanje zločina iz mržnje vlastima putem različitih platformi, navedenih iznad u stavu 33. ali i pružanjem odgovarajuće podrške organizacijama civilnog društva kako bi pružile alternativne mehanizme prijavljivanja. Takvi alternativni mehanizmi mogli bi da obuhvataju telefonske brojeve za žalbe, prijavljivanje javnim službama, prateće usluge i sisteme monitoringa preko interneta. Mehanizmi za prijavljivanje takođe treba da obezbede opcije žrtvama za kontaktiranje ili da budu upućene na službe za podršku žrtvama. Oni bi trebalo da ponude način na koji žrtve mogu da prijave anonimno ako to žele.

## **Monitoring**

49. Države članice treba da usvoje pristup zasnovan na dokazima u razumevanju i bavljenju razlozima za nedovoljno prijavljivanje zločina iz mržnje među osobama koje su u opasnosti od viktimizacije. Taj pristup bi trebalo da obuhvata ankete, uključujući ankete o viktimizaciji, procene poverenja u institucije krivičnog pravosuđa i merenja predrasuda unutar institucija krivičnog pravosuđa. Uspeh intervencija osmišljenih da unaprede prijavljivanje zločina iz mržnje trebalo bi redovno da se meri upoređivanjem zvaničnih i nezvaničnih stopa prijavljivanja sa rasprostranjenošću zločina iz mržnje izmerenim u anketama o viktimizaciji.

50. Države članice treba da obezbede da se njihove politike, zakonodavstvo, strategije i akcioni planovi protiv zločina iz mržnje zasnivaju na dokazima i da na odgovarajući način odražavaju pristup koji je osetljiv i odgovara na rod, invaliditet i druge zaštićene karakteristike. U tom cilju, države članice treba da identifikuju, evidentiraju, prate i analiziraju trendove i različite manifestacije i osnove za zločine iz mržnje i intersekionalne zločine iz mržnje, uključujući zločine iz mržnje na internetu, u skladu sa postojećim evropskim standardima za ljudska prava i zaštitu podataka. S tim u vezi, države članice treba, prema potrebi, da sarađuju sa relevantnim ključnim nosiocima interesa.

51. Države članice treba da uspostave delotvorna sredstva za merenje rasprostranjenosti zločina iz mržnje u čitavom društvu redovnim sprovođenjem anketa, uključujući ankete o viktimizaciji, kako bi se procenio napredak u borbi protiv zločina iz mržnje. Ta istraživanja treba da uzmu u obzir potrebe i prava svih grupa koje su na meti zločina iz mržnje.

## **Prikupljanje podataka**

52. Države članice se podstiču da obezbede da anonimizovane i razvrstane podatke prikupljaju i analiziraju organi krivičnog pravosuđa tokom životnog ciklusa zločina iz mržnje, od momenta prijavljivanja i evidentiranja do krivičnog gonjenja, izricanja kazne i mera podrške nakon osuđujuće presude i preusmeravanja. Kada je to potrebno u svrhu praćenja i praćenja, države članice se podstiču da prikupljaju i analiziraju razvrstane podatke kako bi omogućile procenu toga gde element mržnje zločina možda nije bio dosledno prepoznat i evidentiran tokom celog procesa.

53. Statistika i, gde je to prikladno, podaci i metapodaci prikupljeni u skladu sa postojećim evropskim standardima o ljudskim pravima i zaštiti podataka, treba da budu javno dostupni u sirovom i analiziranom formatu, uz upozorenja, ako je potrebno, pri čemu se podaci razvrstavaju minimalno prema vrsti krivičnog dela i ličnim svojstvima. Posebno treba razlikovati statistiku i podatke o kriminalnom govoru mržnje od statistike i podataka o zločinima iz mržnje.

54. Države članice treba da koriste te podatke i njihovu analizu za redovnu procenu i unapređenje strategija za borbu protiv zločina iz mržnje, kao i za osmišljavanje i sprovođenje dodatnih mera, po potrebi. U tom kontekstu, otvorenost, transparentnost i angažovanje sa ključnim nosiocima interesa treba da budu vodeća načela u pogledu korišćenja podataka, na primer kroz ispitivanje funkcije policijskog rada i krivičnopravne funkcije u pogledu zločina iz mržnje, uključujući analizu podataka, materijala i protokola za obuku.

## **Prevenција**

55. Države članice treba da pripreme i sprovede delotvorne strategije i sprovede relevantna istraživanja kako bi istražile i bavile se osnovnim uzrocima i pokretačima zločina iz mržnje, posebno u pogledu stigmatizacije, isključenosti i društvene marginalizacije grupa i pojedinaca, kao i ideologija mržnje na svim nivoima društva. Nadovezujući se na stavove 44. do 54. Dodatka Preporuci CM/Rec(2022)16 o borbi protiv govora mržnje i odeljcima I.A i I.B Dodatka Preporuci CM/Rec(2019)1 o prevenciji i borbi protiv seksizma, preventivne mere treba razvijati koristeći multisektorski pristup sa ciljem negovanja normativnih barijera, kao što su one koje se bave pokretačima govora mržnje, koje uključuju dezinformacije, negativne stereotipe i stigmatizaciju pojedinaca i grupa.

56. Države članice treba da preduzmu odgovarajuće korake da bi unapredile podizanje svesti, obrazovanje, obuku i korišćenje protigovora ili alternativnih mera diskursa, u skladu sa Preporukom CM/Rec(2022)16 o suzbijanju govora mržnje, kako bi se unapredila sposobnost relevantnih subjekata i institucija, uključujući javne zvaničnike, kako bi se proaktivno identifikovali činioci i ponašanje koji bi mogli dovesti do zločina iz mržnje. Posebnu pažnju treba posvetiti širenju govora mržnje na internet platformama.

57. Organizacije civilnog društva relevantne za oblast zločina iz mržnje treba podsticati i podržavati u njihovim različitim ulogama kao sredstva za podsticanje socijalne uključenosti, demokratskog učešća i tolerancije.

58. U sklopu svojih strategija za sprečavanje zločina iz mržnje, države članice treba da obezbede da se na sva ponašanja i aktivnosti duž kontinuuma mržnje snažnog reaguje, ali da se podjednako prizna da akti nasilnog ekstremizma ili terorizma koji uključuju jedan ili više elemenata mržnje zahtevaju posebnu budnost u kontekst istrage, prevencije i ometanja. Države članice treba da se rukovode zakonodavnim, operativnim i političkim strategijama sadržanim u Preporuci CM/Rec(2017)6 Komiteta ministara državama članicama o „posebnim istražnim tehnikama“ u vezi sa teškim zločinima, uključujući akte terorizma, takođe imajući u vidu sudsku praksu Suda u vezi sa pitanjima kao što su privatnost (član 8. Konvencije), sloboda izražavanja (član 10) i sloboda udruživanja (član 11).

59. U saradnji sa grupama koje su na meti zločina iz mržnje, države članice treba da zaštite prostore, objekte i događaje povezane sa takvim grupama. To bi trebalo da uključuje mere koje imaju za cilj smanjenje mogućnosti činenja zločina iz mržnje i povećanje bezbednosti tih grupa. Uloga policije u zajednici treba da bude naglašena u zaštiti grupa koje su u opasnosti da budu meta.

#### **Preporuke koje se odnose na ključne subjekte**

60. Države članice treba da razviju obuku u konsultaciji sa nizom nosilaca interesa, uključujući službe za podršku žrtvama, tela za ravnopravnost, nacionalne institucije za ljudska prava, službe restorativne pravde, zdravstvene ustanove, obrazovne institucije, pružaoce pravne pomoći, lica na prvoj liniji reagovanja i organizacija civilnog društva kako bi se osiguralo da žrtvama bude omogućeno da traže podršku i da im se pruži podrška koja im je potrebna, uključujući sve potrebne upute. Ta obuka treba da bude usklađena sa obukom koja se pruža za stručnjake u krivičnom pravosuđu navedene u stavu 31 iznad i predstavlja ključni deo strategije za sprečavanje i borbu protiv zločina iz mržnje. Opseg mera koje se odnose na ključne subjekte u stavovima 28 do 43 Dodatka Preporuci CM/Rec(2022)16 treba posmatrati tako da se široko primenjuje na zločine iz mržnje.

#### ***Javni funkcioneri, izabrana tela i političke stranke***

61. Treba priznati ulogu političara, javnih zvaničnika, državnih službenika, lokalnih vlasti i lidera zajednice i društva u javnom podsticanju kulture inkluzivnosti i ljudskih prava. Uz dužno poštovanje podele vlasti, takve javne ličnosti treba da osude slučajeve zločina iz mržnje, posebno kada slučajevi pokreću javnu debatu, i da diskredituju instrumentalizaciju mržnje.

#### ***Obrazovni sistemi***

62. Države članice treba da obezbede da obrazovne institucije, nastavnici i pedagozi daju doprinos razvoju kulture inkluzivnosti koja vrednuje različitost i ljudska prava. U tom cilju, države članice treba da uvedu sledeće mere i da obezbede odgovarajuće resurse za njih u svim obrazovnim sistemima:

- a. sveobuhvatno obrazovanje nastavnika zasnovano na istraživanju;
- b. sveobuhvatne obrazovne resurse zasnovane na istraživanju za upotrebu u obrazovanju i učionicama;
- c. ugrađivanje različitosti, rodne ravnopravnosti i inkluzije u obrazovnu politiku.

Svi nastavni planovi i programi treba da se preispituju u svrhu negovanja inkluzivnog etosa koji podstiče uzajamno poštovanje i ravnopravnost, i kako bi se osiguralo da nastavni planovi i programi ne sadrže diskriminatorne sadržaje. Nastavni planovi i programi treba da budu „živi“ i da evoluiraju, da se zajednički konstruišu na smislen način sa decom i mladima, i, gde je prikladno, sa organizacijama civilnog društva.

63. Države članice treba da zauzmu pristup koji počiva na iskustvu traumatizovanosti u upravljanju i razrešavanju prekršaja u okviru obrazovnih sistema koji je takođe osetljiv i odgovara na rod, invaliditet i druge zaštićene karakteristike. Države članice se podstiču da uvedu različite sisteme prijavljivanja zločina iz mržnje u svim obrazovnim sistemima. Trebalo bi razmotriti uvođenje obučenih i specijalizovanih oficira za vezu za pružanje takve podrške.

### ***Organizacije civilnog društva***

64. Države članice treba da obezbede organizacijama civilnog društva odgovarajuća finansijska sredstva i resurse kako bi mogle da pruže, po potrebi, lokalnu, ciljanu i specijalizovanu podršku žrtvama zločina iz mržnje, da doprinesu obuci stručnjaka za krivično pravo, da deluju kao most između državnih institucija i pripadnika grupa na meti zločina iz mržnje i utiču na lokalnu i nacionalnu politiku u pogledu borbe protiv zločina iz mržnje.

65. Države članice treba da podstiču bezbedan, inkluzivan i ovlašćujući građanski prostor na internetu i van njega u kome mogu da deluju organizacije civilnog društva koje su aktivne u oblasti zločina iz mržnje, tako što će obezbediti odgovarajuću podršku i zaštitu od pretnji, uznemiravanja ili napada kako bi organizacije civilnog društva bile osnažene i kako bi im bilo omogućeno da napreduju.

66. Takve organizacije treba posebno da budu finansirane kako bi pružile podršku žrtvama kao što je navedeno u stavu 15 iznad i kako bi prikupljale podatke trećih strana u vezi sa rasprostranjenosti zločina iz mržnje kao što je navedeno u stavu 48.

67. Države članice treba da podstiču i olakšavaju saradnju između organizacija civilnog društva, na nacionalnom i međunarodnom nivou, u vezi sa razmenom dobrih praksi, posebno po pitanjima kao što su podrška žrtvama i prikupljanje podataka.

### ***Internet posrednici, uključujući pružaoce internet usluga***

68. Nadovezujući se na Preporuku CM/Rec(2022)16 i u skladu sa svojom obavezom da se pridržavaju svih važećih zakona i da bi poštovali ljudska prava, internet posrednici, uključujući pružaoce internet usluga, treba da identifikuju zločine iz mržnje koji se čine ili šire kroz njihove sisteme i da deluju u okviru svoje pravne i korporativne odgovornosti. Takav pristup bi trebalo da bude u skladu sa Preporukom CM/Rec(2016)3 Komiteta ministara državama članicama o ljudskim pravima i poslovanju, i Preporukom CM/Rec(2018)2 Komiteta ministara državama članicama o ulogama i odgovornostima internet posrednika.

69. Internet posrednici treba da primenjuju preporuke iz stavova 30 do 37 Dodatka Preporuci CM/Rec(2022)16 u vezi sa politikama moderiranja sadržaja i ljudskim moderiranjem zločina iz mržnje na internetu, sarađuju sa organizacijama civilnog društva i razvijaju interne procese za identifikaciju i uklanjanje zločina iz mržnje.

### ***Mediji i novinari***

70. Nadovezujući se na stav 38 Dodatka Preporuci CM/Rec(2022)16 sa posebnim osvrtom na ulogu medija i novinara kao čuvara javnosti u demokratskom društvu i uz davanje dužne pažnje njihovoj dužnosti da se pridržavaju svih važećih zakona i da poštuju ljudska prava, mediji, novinari i drugi subjekti treba da uživaju slobodu izveštavanja o mržnji i netoleranciji. Trebalo bi da imaju slobodu da biraju svoje tehnike, stilove i medije izveštavanja i da imaju pravo pristupa relevantnim informacijama, u skladu sa domaćim zakonom.

## **Nacionalna saradnja i koordinacija**

71. Države članice treba da se angažuju u redovnim, inkluzivnim konsultacijama sa svim relevantnim nosiocima interesa, kao i u saradnji i dijalogu sa grupama pogođenim zločinima iz mržnje. Takve konsultacije treba da rezultiraju razvojem i preispitivanjem domaćih strategija i akcionih planova protiv mržnje, u saradnji sa državnim i nedržavnim nosiocima interesa, kao što je definisano iznad u stavovima 4 i 8, i trebalo bi da uključe razvoj i redovno preispitivanje nacionalnih politika prevencije, kao i preispitivanje institucionalnih strategija tokom celokupnog krivičnog pravosudnog procesa. Uviđajući varijacije u iskustvu na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, vlasti na svim tim nivoima treba da rade u konsultaciji, obezbeđujući ravnopravnost u pristupu pravdi i podršci, kao i zaštitu za sve.

72. Države članice treba da sarađuju sa relevantnim organima vlasti, organizacijama civilnog društva, telima za ravnopravnost i nacionalnim institucijama za ljudska prava na unakrsnom višesektorskom nivou za razvoj smernica, politika, protokola i standardnih operativnih postupaka, za prevenciju i borbu protiv zločina iz mržnje, kao i, gde je to relevantno, za razvoj, sprovođenje i preispitivanje nacionalnih akcionih planova ili strategija za prevenciju i borbu protiv zločina iz mržnje.

## **Međunarodna saradnja i koordinacija**

73. Države članice treba da sarađuju jedna sa drugom u cilju obezbeđivanja doslednog i zajedničkog odgovora žrtvama i podsticanja doslednosti u pravnim standardima i pristupima prevenciji i borbi protiv zločina iz mržnje, u skladu sa odredbama ove preporuke. Nadalje, trebalo bi da se pridržavaju relevantnih evropskih i međunarodnih instrumenata i da ih delotvorno primenjuju, kao i da sarađuju sa međuvladinim organizacijama.

74. Trebalo bi uvesti mere obeshrabrivanja i odvraćanja u cilju suzbijanja nasilnog ekstremizma i grupa mržnje, koje mogu delovati na teritoriji jedne države članice ili preko granica više država članica; takve mere treba posebno da budu usmerene na osobe koje su u opasnosti da podrže vršenje zločina iz mržnje, posebno u odnosu na decu i mlade.

75. U sprovođenju ove preporuke, države članice treba da učestvuju u multilateralnom angažovanju, koordinaciji i saradnji, kao i u zajedničkim inicijativama kroz razmenu informacija i dobrih praksi i dodeljivanje odgovarajućih sredstava i resursa. Države članice bi takođe trebalo da sarađuju kako bi se obezbedilo da sve države članice Saveta Evrope usvoje slične instrumente i standarde prikupljanja podataka u svrhu standardizacije i uporedivosti podataka.